

Ui Bó-gí ê Hák-sip

Kiàn-lip Chòk-kûn ê Chū-sìn-sim

Lâu Iōng-eng ék-siá

Siong-sìn ū chiok chē lâng it-tit lóng siūⁿ bōe-thong, ūi sím-mih tiòh ài lâi óh bó-gí-leh? Mā ū lâng kun-pún tiòh m̄-bat siūⁿ-kòe ài hák-sip bó-gí. Sīm-chì khòaⁿ-bōe-khí ka-kí ê bó-gí, ték-piát sī siū-kòe ko-téng kàu-iòk..ê, ū chit-khoan koan-liām ê lâng koh khah giâm-tiōng! Só-i tī Tâi-ôan ê thák-chheh-lâng, tui i sin-sin khór-khór só óh--lâi ê "pât-lâng ê gí-giân", lóng khah tiōng-sī. Phì-jū khòaⁿ-tāng "Hôa-gí", "Eng-gí", khòaⁿ-khin "A-niâ ê òe". Só-i kin-á-jit tī kàu-iòk thé-hē lâi-té, ták-ê piàⁿ-miā teh óh Hôa-gí, óh Eng-gí, óh Jit-gí téng-téng. In-ūi óh che khah ū chuí-chún, mā khah ū chhut-lō. Tì-sú kin-á-jit ū hoat-tō iōng bó-gí chòe chû-thé-sèng lâi siōng-khò, ián-káng ê lâng, sòa piⁿ-chiâⁿ chit-chióng hi-hán ê tōng-bùt. Che ê-tâng hō lán lâi chòe chit-ê su-khó, nā sī chit-ê chòk-kûn in tōa-to-sò ê lâng lóng "bōe ài iōng", á-sī "bōe hiáu iōng" bó-gí, che kám ū khó-lêng piⁿ-chiâⁿ chit-ê ū chun-giâm, ū chū-chú ê chòk-kûn? Kin-á-jit tī Tâi-ôan ê 4 tōa chòk-kûn, in ê chun-giâm kap in só sú-iōng bó-gí ê chêng-hêng, ū chin bit-chhiat ê koan-hē. Phì-jū kóng, Tâi-ôan ê Pêⁿ-po-chòk, pi-chhám kah hām chit-kù in ê gí-giân lóng bō lâng teh kóng, só-i in ê chun-giâm chiū ôan-chôan phah bō--khì--lah. Í-sek-liát (以色列) chit-ê kok-ka ê lâng, in-ūi kā in ka-kí ê bó-gí pō-liü kah hó-sè liu-liu, sui-jiān in ê kok-ka bō tōa, m̄-kú in iáu-sī kòe kah chin ū chun-giâm.

Lán lâi khòaⁿ kó-chá á-sī hiān-tāi Tâi-ôan kap gōa-kok ê lèk-sú, ū chit ê chiok hó ê kiàn-chèng, chū-sī só-ū--ê thóng-tī-chiá, lóng sī siūⁿ chīn pān-hoat, beh kìm-chí siau-biát pī-thóng-tī-chiá ê gí-giân. Lán nā lâi khòaⁿ hit-tong-sī "Phó-hoat Chiàn-cheng" liáu-aū, Prussia(普魯士) chiàm-léng Lòk-lîm(洛林), A-ní-sat-su(亞爾薩斯), chiū chek-sī kìm-chí in kóng Hoat-gí, siong-sìn ták-ê tui "Chòe-äu-chit-khò" ê bûn-chiuⁿ, lóng ū chin chhim ê in-siōng chiah tiòh. Tâi-ôan ê chêng-hêng mā sī kāng-khôan! Jit-pún-lâng thóng-tī Tâi-ôan ê sī, ūi beh thui-hêng "Hông-bîn-hòa Ún-tōng", chek-kék thui-hêng "Kok-gí Ka-têng", beh lâi siau-biát Tâi-ôan kok chòk-kûn ê bó-gí. Tâi-chiàn liáu-āu, Kok-bîn-tóng lâi chiap-siu chèng-kôan, mā-sī iōng kāng-khôan pō-sò lâi thui-hêng "Kok-gí". Iōng hoat-chîⁿ, kòa-káu-pâi téng-téng bû-só-put-chì ê chiú-tōaⁿ, lâi kìm-chí kóng Tâi-ôan bó-gí. Che sī chit-chióng bō thiàⁿ-sim kap ok-tòk ê chò-hoat. Thóng-tī-chiá ê bôk-tek, chiū-sī beh siau-biát pī-thóng-tī-chiá ê bûn-hòa. In-ūi bō-gí sī chit-ê chòk-kûn ê óah-hòa-chiòh(活化石). Só-i bō-gí it-tān siau-sit-khì, chit ê chòk-kûn tiòh bōe kí-tit ka-kí ê kun-gôan, sòng-sit jīn-tōng kap kui-siòk-kám, án-ni chiū hong-piān pī lâng lâi thóng-tī--lah.

Kó-kim Tâi-gōa tui ka-kí bō sìn-sim ê chòk-kûn, in ê thák-chheh-lâng kap tì-sek hūn-chú, lóng ê piàⁿ-miā khì óh pât-lâng ê kiông-sè gí-giân. Phì-jū kóng, kòe-khì Lô-má ê thák-chheh-lâng, piàⁿ-miā óh "Hi-liáp-bûn"(希臘文). Áu-lâi chiah tò-tóng--khì kiàn-lip "La-teng-bûn"(Latin) ê pún-chit kap chû-thé. Bûn-gē-hòk-heng sî-tāi, Ì-tâi-lî(Italy) ê bûn-jîn, piàⁿ-sè óh "La-teng-bûn", it-tit kàu Làn-teh(Alighiere Donte 1265-1321) iōng ka-kí ê bó-gí Ì-tâi-lî-bûn chhòng-chok "Sîn-khiok"(Divine Comedy神曲), chiah kiàn-lip Ì-tâi-lî-bûn ê chû-thé-sèng. Eng-gí ê miā-ün mā sī kāng-khôan. 14 Sè-kí í-chêng ê Eng-kok-lâng, chū-jīn "Eng-gí" sī bō chuí-chún ê gí-giân, só-i piàⁿ-miā óh "Hoat-bûn" "La-teng-bûn". Ú chit-ūi Eng-kok miâ kiò Hôai-khek-lî-hu(Wycliffe 1382) thôan-kàu-sū, chiong La-teng-bûn Sèng-keng hoan-ék chòe Eng-gí, kiat-kó ín-khí Eng-kok kàu-höe ê hùn-nō, pī koaiⁿ jip kaⁿ-lô, sīm-chì aū--lâi hō lâng pian-si ê chhi-chhám miā-ün. Jit-pún tī Bêng-tī-î-sin chìn-chêng, hit-sî ê thák-chheh-lâng, phēng bō jīn-tōng ka-kí ê "kha-nah"(假名). Hân-kok ê hák-chiá, mā khòaⁿ bōe

khí ka-kī ê "Gān-bûn"(諺文), lóng piàⁿ-miā beh óh Hán-bûn, án-ni chiah ē-tàng hián-sī ka-kī ê tōe-ūi. Chit-khoan ê hiān-siōng kap chit-má ê Tâi-ôan-lâng chin kāng-khoan, lóng piàⁿ-miā teh sú-iōng in kám-kak khah ū chuí-chún ê "Hôa-bûn", "Eng-bûn". Che lóng sī chū-pi ê sim-thài. Chiàu gí-giân hák-ka ê kóng-hoat, chit ê lâng, ke bat chit-chióng gí-giân, chiū ke chit-liáp thâu-náu. Só-í, óh pát-lâng ê gí-giân sī hó tāi-chì, sī tát-tit kó-lē..ê. M-kú, chin-chêng ū chit ê chiok tiōng-iàu ê tiâu-kiāⁿ, chiū-sī ài tāi-seng òe-hiáu "Chhùi kóng pē-bú-oe, chhiú siá Tâi-ôan-bûn". Iōng ka-kī ê bó-gí lâi óh pát-lâng ê gí-giân; m-sī iōng óh--tiòh ê "Pak-kiaⁿ-gí" koh lâi óh gōa-kok-gí, ke tíg chit-liàn. Bók-kòai Tâi-ôan-lâng óh gōa-kok-gí ke chiok sin-khór. Õaⁿ chit-kù-oe lâi kóng, chiū-sī, iōng ka-kī ê bó-gí chòe chû-thé-sèng lâi óh gōa-kok-gí khah kín óh, khah hó óh. Lán nā tit-chiap iōng Tâi-gí óh Jit-bûn, lí ē-tàng hoat-hiān ū chiok chē beh-á-beh kāng ê só-chāi. Sīm-chì Eng-gí mā kāng-khoan; phì-jū thèh--khì(提去)–take it, tíg(轉)–turn, hō(呼)–call, tīn(陣)–team, lō(路)–road, sip(濕)–seep, hùi(費)–fee, hiáp(協)–help, sio(燒)–sear; hō(予)–for téng-téng. Chin-chiâⁿ sī ū chin-chē chhù-bī koh ē-tàng sio-thong..ê.

Bó-gí tau-té ū sím-mih tiōng-iàu-sèng, tát-tit lán tiòh-ài hē-miā kā chhiúⁿ-kiù kap châu-chhōe--leh? Tùi gí-giân ū ki-pún siōng-sek ê lâng lóng chai-iáⁿ, "Bó-gí" put-tān sī chit-chióng kau-thong ê kang-kū, iā sī chit-chióng kám-chêng ê kau-liû, bûn-hòa ê tû-á, su-khô ê hong-sek, chòk-kûn ê hû-hō, piáu-tát ê phiau-kì, koh khah tiōng-iàu..ê sī "chun-giâm ê î-hō" kap "chū-sìn-sim ê kiàn-lip". Só-í ū Tâi-ôan i-sek ê lâng, lóng siūⁿ chīn pān-hoat teh chhòng-chō bó-gí ê khôan-kéng, pau-koat "Gí-giân pêng-téng-kôan" kap "Bó-gí kàu-iók kôan" ê cheng-chhú. M-kú tñg-kî (1895-1996) siū gōa-lâi chèng-kôan thóng-tī ê Tâi-ôan-lâng, ū chin chē í-keng pìⁿ-chiâⁿ "bân-phôe sin-pū", tùi bó-gí ê sú-iōng lêng-lék iā í-keng sòng-sit, tī chai-bat siōng mā í-keng bâ-pì. Só-í jīn-ti kap koan-liām ê kái-piàn, chiâⁿ-chòe "Bó-gí" sī-m-sī ē-tàng téng-kun kap seⁿ-thòaⁿ ê koan-kiān.

Ui téng-bīn só kí ê lē, hō lán phór-phór-á chai-iáⁿ, bó-gí kap chòk-kûn chū-sìn-sim ê kiàn-lip ū chin tōa ê koan-liân. Chit-má ē-tàng lâi chòe chit-ê kiat-lûn, nā-sī tng lán ê tì-sek-hūn-chú kap thák-chheh gín-á, lóng ē-hiáu "chhùi kóng pē-bú-oe, chhiú siá Tâi-ôan-bûn" ê sī, chiū-sī Tâi-ôan-lâng "Bûn-gē hòk-heng", "Tâi-ôan i-sek", "Chun-giâm chū-chú" kap "Kiàn-lip chū-sìn-sim" ê sī-ki kàu--lah.